

TA'LIM EKSPORTINI RIVOJLANTIRISHNING HUQUQIY VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI

Sharipova Hilola Rustamovna

Toshkent davlat yuridik universiteti Xorijiy investitsiyalar

va ta'lim eksporti bo'limi boshlig'i

Annotatsiya. *Maqolada ta'lim eksportini rivojlantirishning huquqiy va institutsional mexanizmlari tahlil qilinadi. Xorijiy oliy ta'lim muassasalari filiallari faoliyati, qo'shma ta'lim dasturlari, xorijiy talabalarni jalb qilish hamda diplomlarni tan olish masalalari ko'rib chiqiladi. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va Oliy ta'lim to'g'risidagi yangi nizom qoidalari o'rganiladi. Malayziya, Birlashgan Arab Amirliklari, Turkiya va Xitoy tajribasi qiyosiy tahlil etiladi. Tadqiqot natijasida talaba vizasi, ta'lim to'lovini himoya qilish jamg'armasi va vositachi agentliklarni akkreditatsiya qilish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim eksporti, transchegaraviy ta'lim, xorijiy talaba, xorijiy OTM filiali, qo'shma ta'lim dasturi, diplomni tan olish, talaba vizasi, sifat kafolati, akkreditatsiya, Study in Uzbekistan.*

Аннотация. *В статье анализируются правовые и институциональные механизмы развития экспорта образовательных услуг. Рассматриваются деятельность филиалов иностранных высших учебных заведений, совместные образовательные программы, привлечение иностранных студентов и признание дипломов. Изучаются положения Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года, Закона «Об образовании» и нового Положения о высшем образовании.*

Проводится сравнительный анализ опыта Малайзии, Объединённых Арабских Эмиратов, Турции и Китая. По результатам исследования сформулированы предложения о введении студенческой визы, создании фонда защиты платы за обучение и аккредитации посреднических агентств.

Ключевые слова: экспорт образования, трансграничное образование, иностранный студент, филиал иностранного вуза, совместная образовательная программа, признание дипломов, студенческая виза, гарантия качества, аккредитация, Study in Uzbekistan.

Abstract. The article analyses the legal and institutional mechanisms for developing the export of educational services. It examines the operation of branches of foreign higher education institutions, joint degree programmes, the recruitment of international students and the recognition of qualifications. The provisions of the Concept for the development of the higher education system of Uzbekistan until 2030, the Law on Education and the new Regulation on higher education are studied. The experience of Malaysia, the United Arab Emirates, Turkey and China is compared. The author proposes the introduction of a student visa, the establishment of a tuition protection fund and the accreditation of recruitment agencies.

Keywords: export of education, transnational education, international student, branch campus, joint degree programme, recognition of qualifications, student visa, quality assurance, accreditation, Study in Uzbekistan.

Ta'lim eksporti — bu ta'lim xizmatlarining boshqa davlat fuqarolari yoki rezidentlariga ko'rsatilishi. Iqtisodiy jihatdan bu xizmatlar eksportining bir turi,

huquqiy jihatdan esa ta'lim, migratsiya va iste'molchi huquqlarini himoya qilish qonunchiligi kesishadigan soha. Xizmatlar savdosi bo'yicha Bosh bitim ta'lim xizmatlarini savdo obyekti sifatida tan oladi va ularni yetkazib berishning to'rt usulini belgilaydi [1].

O'zbekistonda bu yo'nalish so'nggi yillarda jadal o'sdi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi sakkiz yilda 125 ta yangi oliy ta'lim muassasasi tashkil etilgan, shundan 23 tasi xorijiy universitetlar filiallaridir. 2025/2026-o'quv yili boshida mamlakatga taxminan 23 ming nafar xorijlik talaba o'qishga keldi, bu ko'rsatkich oldingi yilga nisbatan 54,3 foizga oshgan [2].

Shu bilan birga, o'sish sur'ati huquqiy bazaning tayyorligini anglatmaydi. Tadqiqotning maqsadi — ta'lim eksportini ta'minlovchi huquqiy mexanizmlarni aniqlash va milliy qonunchilikdagi bo'shliqlarni ko'rsatishdan iborat.

Ta'lim eksportining birinchi huquqiy shakli — xorijiy talabalarni milliy oliy ta'lim muassasalariga qabul qilish. Bu eng sodda shakl bo'lib, asosiy huquqiy masalalar qabul tartibi, viza rejimi va yashash joyi bilan bog'liq. Ikkinchi shakl — xorijiy oliy ta'lim muassasasi filialini tashkil etish. Bunda filial bir vaqtning o'zida ikki tartibga bo'ysunadi: qabul qiluvchi davlatning litsenziyalash talablariga va bosh universitet joylashgan davlatning sifat kafolati tizimiga [3].

Uchinchi shakl — qo'shma va qo'sh diplom dasturlari. Bunda o'quv rejasi birgalikda ishlab chiqiladi, diplom esa yo yagona qo'shma hujjat, yo ikkita alohida hujjat ko'rinishida beriladi. Amaliy qiyinchilik shundaki, ko'plab davlatlar ikki muassasa tomonidan beriladigan yagona diplomni tan olmaydi, natijada tomonlar qo'sh diplom modelini tanlashga majbur bo'ladi. To'rtinchi shakl — masofaviy va

onlayn ta'lim. Bu yerda eng murakkab savol qo'llaniladigan huquqni aniqlash bilan bog'liq: provayder bir davlatda ro'yxatdan o'tgan, talaba boshqa davlatda yashaydi va provayderning o'sha davlatda hech qanday mavjudligi yo'q bo'lsa, shartnomaga qaysi davlat huquqi qo'llanilishi qonunchilikda to'g'ridan-to'g'ri hal qilinmagan.

Milliy huquqiy bazaning strategik asosi — O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. Konsepsiyada ta'lim xizmatlari eksportini rivojlantirish, «Study in Uzbekistan» loyihasini amalga oshirish va mamlakat ta'lim jozibadorligini targ'ib qiluvchi maxsus veb-portal yaratish vazifalari belgilangan [4].

Umumiy tartibga solish 2020-yil 23-sentabrdagi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun bilan amalga oshiriladi [5]. Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2026-yil 10-martdagi 99-son buyrug'i bilan tasdiqlangan va Adliya vazirligida 2026-yil 3-aprelda 3807-raqam bilan ro'yxatdan o'tkazilgan Oliy ta'lim to'g'risidagi nizom qoidalari xorijiy OTM filiallari uchun majburiy hisoblanadi [3]. Nodavlat ta'lim tashkilotlari uchun litsenziya talablari Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 21-fevraldagi 80-son qarori bilan tasdiqlangan; har bir tashkilot faqat litsenziyada ko'rsatilgan manzilda ta'lim xizmati ko'rsatish huquqiga ega [6].

Ta'lim eksportiga oid alohida qonunosti hujjati mavjud emas. Normalar bir necha hujjatga tarqalgan, bu esa xorijlik abituriyent uchun tartibni tushunishni qiyinlashtiradi. Yagona hujjatda jamlash yoki kamida yagona rasmiy axborot portalini yuritish maqsadga muvofiq.

Xorijiy tajriba uchta modelga bo'linadi. Avstraliya himoya modelini qo'llaydi: 2000-yilgi Xorijiy talabalar uchun ta'lim xizmatlari to'g'risidagi qonun xorijiy talabalarni qabul qilish huquqiga ega muassasalar reyestrini belgilaydi, ta'lim to'lovini himoya qilish xizmati esa muassasa faoliyatini to'xtatgan taqdirda talabani boshqa dasturga o'tkazish yoki to'lovni qaytarishni kafolatlaydi [7]. Buyuk Britaniya ta'lim eksportini migratsiya tizimiga bog'lagan: faqat homiylik litsenziyasiga ega muassasa talaba vizasi uchun zarur tasdiqnomani bera oladi.

Malayziya va Birlashgan Arab Amirliklari hududiy modelni tanlagan. Iskandardagi EduCity va Dubai International Academic City kabi maxsus ta'lim zonalarida filiallar soddalashtirilgan litsenziya va soliq imtiyozlari asosida faoliyat yuritadi; laboratoriya, kutubxona va yotoqxona infratuzilmasi umumiy foydalaniladi [8]. Turkiya va Xitoy esa stipendiya modelidan foydalanadi: davlat stipendiyalari orqali har yili o'n minglab chet ellik talaba jalb etiladi. Bu vosita bevosita daromad keltirmaydi, biroq uzoq muddatda madaniy va iqtisodiy ta'sirni ta'minlaydi [9].

Qiyosiy tahlil O'zbekiston qonunchiligida to'rtta bo'shliqni ko'rsatadi. Birinchi bo'shliq — migratsiya rejimi. Alohida talaba vizasi kategoriyasi, uning amal qilish muddatini o'qish muddati bilan bog'lash va o'qish davrida cheklangan mehnat faoliyatiga ruxsat berish masalalari to'liq hal etilmagan. Ikkinchi bo'shliq — moliyaviy himoya: ta'lim tashkiloti faoliyatini to'xtatgan taqdirda xorijlik talabani to'lagan mablag'ini qaytarish mexanizmi nazarda tutilmagan.

Uchinchi bo'shliq — vositachi agentliklar faoliyati tartibga solinmagan. Yetakchi eksportchi davlatlarda talabalarning katta qismi agentlar orqali jalb etiladi

va bu faoliyat ro'yxatga olish hamda xulq-atvor kodeksi bilan nazorat qilinadi. To'rtinchi bo'shliq — sifat kafolati organining xalqaro tan olinishi: milliy akkreditatsiya xorijiy abituriyent uchun ahamiyat kasb etishi uchun u xalqaro tarmoqlar tomonidan e'tirof etilishi lozim. Malakalarni tan olish masalasida esa YUNESKOning 2019-yilgi Global konvensiyasi qoidalariga tayanish maqsadga muvofiq [10].

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagi takliflar ilgari suriladi. Birinchi, migratsiya to'g'risidagi qonunchilikka alohida talaba vizasi kategoriyasini kiritish, uni o'qish muddatiga bog'lash va bitiruvdan keyin cheklangan muddatga ishlash huquqini nazarda tutish. Ikkinchi, ta'lim tashkilotlarining badallari hisobidan ta'lim to'lovini himoya qilish jamg'armasini tashkil etish. Uchinchi, xorijiy talabalarni jalb qiluvchi vositachi tashkilotlarni akkreditatsiya qilish tartibini joriy etish va reyestrini ochiq yuritish. To'rtinchi, ta'lim eksportiga oid normalarni yagona qonunosti hujjatida jamlash va «Study in Uzbekistan» portalini barcha oliy ta'lim muassasalari bo'yicha to'liq ma'lumot bilan ta'minlash.

Shunday qilib, ta'lim eksporti targ'ibot bilan emas, balki uchta boshqaruv qarori bilan ta'minlanadi: talabani maqbul vaqtinchalik rezident sifatida ko'radigan migratsiya rejimi, xorijda tan olinadigan sifat kafolati tizimi va xorijlik talabaning to'lovini himoya qiluvchi mexanizm.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xizmatlar savdosi bo'yicha Bosh bitim (GATS), 1994-yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari. — www.stat.uz.
3. Oliy ta'lim to'g'risidagi nizom. Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2026-yil 10-martdagi 99-son buyrug'i bilan tasdiqlangan, Adliya vazirligida 2026-yil 3-aprelda 3807-raqam bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 21-fevraldagi 80-son qarori.
7. Education Services for Overseas Students Act 2000 (Avstraliya Hamdo'stligi).
8. Wilkins S., Juusola K. The Benefits and Drawbacks of Transnational Higher Education // Journal of Studies in International Education. — 2018.
9. Knight J. Cross-Border Education: Programs and Providers on the Move. — Ottawa: Canadian Bureau for International Education, 2005.
10. YUNESKO. Oliy ta'lim malakalarini tan olish to'g'risidagi Global konvensiya, 2019-yil.